

Een mondiale blik op de Duitse geschiedenis

Conferentie: The Global Turn in German History

[Achtergrond](#) - 1 juli 2024 - Auteur: Marja Verburg

Duitse geschiedenis is lange tijd vooral verteld als een nationale geschiedenis, die ophield bij de landsgrenzen. Maar als je de geschiedenis van Duitsland vanuit een mondiaal perspectief bestudeert, levert dat andere inzichten op. Hoe hebben Duitsers die de wereld over zwierven hun land beïnvloed? Hoe hebben mondiale ontwikkelingen Duitsland veranderd? Daarover spraken Europese en Amerikaanse historici in juni met elkaar in Amsterdam.

“De vraag is eigenlijk: wáár vond de Duitse geschiedenis plaats?”, houdt de Amerikaanse historicus [David Blackbourn](#) zijn toehoorders voor tijdens een [publiekslezing in Amsterdam](#). Hij somt vele groepen Duitsers op die sinds de middeleeuwen de wereld over zwierven: Lutheranen die rond 1550 het Heilige Roomse Rijk ontvluchtten; Duitse soldaten, handelaren en wetenschappers die met bijvoorbeeld de VOC-schepen meegingen en de slavernij ondersteunden of in de nieuw ontdekte gebieden onderzoek deden; missionarissen die zich over de hele wereld verspreidden; Duitse democraten die na het mislukken van de liberale revolutie van 1848 veelal in de VS en Australië terechtkwamen; kolonisten die plantages in bijvoorbeeld Argentinië begonnen; kooplieden die in Afrika gebieden in bezit hadden, die later de basis vormden voor de Duitse koloniën; Joden, communisten en kunstenaars die in de jaren 30 nazi-Duitsland ontvluchtten en hun kennis en kunde elders inzetten.

Deze groepen Duitsers hebben allemaal met hun ervaringen, wereldwijde netwerken en contacten met het thuisfront de Duitse geschiedenis mede vorm gegeven, aldus Blackbourn. Hij beschrijft deze processen in zijn boek ‘Germany in the world. A global history 1500-2000’, dat vorig jaar verscheen. “Ik heb me toegelegd op de lange termijn, dan zie je continuïteiten en discontinuïteiten. Bekende oriëntatiepunten verschijnen in een nieuw licht en leveren nieuwe inzichten op.”

Welke nieuwe inzichten dat zijn, kwam in de dagen na Blackbourns lezing aan bod tijdens de [conferentie ‘The Global Turn in German History: New Developments - New Challenges’](#), georganiseerd door het Duitsland Instituut in Amsterdam.

Duitse, Nederlandse en Amerikaanse wetenschappers stelden hun onderzoek voor, variërend van Duits koloniaal geweld in Afrika en Duitse symfonieorkesten die de wereld over toerden tot de Duitse afhankelijkheid van Russisch gas en de mondiale aspecten van de Duitse hacker-scene na 1990.

Duitse bedrijven in Brazilië

Een voorbeeld waaraan je goed kan zien wat de nieuwe mondiale kijk op de Duitse geschiedenis oplevert, is de aanwezigheid van Duitse bedrijven in Brazilië, vertelt [Hanco Jürgens](#), historicus verbonden aan het Duitsland Instituut en mede-organisator van de conferentie. “De Amerikaanse historicus [Will Gray](#) sprak daar op de conferentie over. In Brazilië waren in de jaren 50, 60 en 70 veel Duitse expats aanwezig, die daar bij Duitse bedrijven werkten, zoals Volkswagen.” Zij hadden veel te zeggen, bepaalden hun zaken in Brazilië grotendeels zelf, legt Jürgens uit. Toen Duitsland ook naar China ging exporteren, nam het land zijn ervaringen uit Brazilië mee. “Maar de Chinezen wilden juist niet dat de Duitse bedrijven in hun land zoveel te zeggen zouden krijgen zoals in Brazilië. De aanwezigheid van Duitse bedrijven in China en de manier waarop beide landen daarmee omgaan, kun je eigenlijk alleen goed begrijpen als je die geschiedenis in Brazilië kent.”

Als je bij het bestuderen van de Duitse geschiedenis steeds de natie of natievorming centraal stelt, kom je al snel uit bij de bijzondere positie van Duitsland in het centrum van Europa, zegt Jürgens, zoals bij de eenwording van het Keizerrijk in 1871 en bij de twee wereldoorlogen. “Door de *global turn* is de aandacht hiervan verlegd naar andere aspecten van de Duitse geschiedenis en krijg je een andere kijk op de rol van Duitsers in de wereld. Dan zie je ook dat er in Duitsland een enorme openheid voor andere culturen bestond, maar evenzeer dat de reactie op die andere culturen heel heftig kon zijn.”

'Voor veel andere landen heeft een mondiale kijk op de geschiedenis voor de hand liggende thema's. Maar voor Duitsland ligt dat gevoeliger'

Voor veel andere landen heeft een mondiale kijk op de geschiedenis voor de hand liggende thema's, zegt Jürgens. Voor Frankrijk zijn dat bijvoorbeeld de Franse revolutie en de koloniën, voor Nederland de VOC en Suriname. “Maar voor Duitsland ligt dat gevoeliger. Bijvoorbeeld als het om de Holocaust gaat: Duitsers willen op geen enkele manier de schuldvraag met betrekking tot de Holocaust

relativeren. Ze zijn bang dat dit wel gebeurt als je met een mondiaal perspectief het onderwerp breder trekt.”

Ook het Duitse kolonialisme maakt de situatie van het land anders dan veel andere Europese landen, benadrukt Blackburn in zijn lezing en zegt ook Jürgens. Lange tijd had het land geen koloniën. Veel Duitsers gingen daarom de wereld over in dienst van buitenlandse handelscompagnieën, bijvoorbeeld met de VOC. “Zo’n 40 procent van het VOC-personeel was Duits”, aldus Jürgens. “Daar zaten arme sloebers bij, maar ook artsen en onderzoekers. Zij brachten nieuwe kennis mee naar huis. Dat leverde vooraanstaande Duitse wetenschappers op.”

Duits koloniaal geweld

De Nederlandse historicus [Tom Menger](#), verbonden aan het Käte Hamburger Research Centre global dis:connect in München, spreekt tijdens de conferentie over [Duits koloniaal geweld](#). Daar werd de afgelopen decennia naar gekeken in het licht van het geweld van de nazi's enkele decennia later en niet als iets wat op zichzelf bestudeerd moest worden.

Het geweld in de Duitse koloniën gold in die visie als een voorbode op de Holocaust. Het is ook het idee achter de zogenoemde Boomerang-these, mede geformuleerd door filosoof Hannah Arendt: dat regimes die repressie inzetten tegen mensen in hun koloniën, dat ook tegen hun eigen burgers kunnen gaan gebruiken.

In 2004 was het 100 jaar geleden dat Duitse keizerlijke troepen [tienduizenden Herero en Nama vermoordden](#), volkeren in de toenmalige kolonie Duits Zuidwest-Afrika (het huidige Namibië). Dat wordt inmiddels de eerste genocide van de 20e eeuw genoemd. Die herdenking was aanleiding voor verschillende conferenties, waardoor er ook [meer aandacht kwam voor het Duitse koloniale geweld](#). In de jaren daarna ontstond een heftige discussie over dit onderwerp en veranderde het perspectief: historici gingen deze genocide in een bredere imperialistische context van de periode rond 1900 bekijken, legt Menger uit.

'Zo heel anders was het geweld van de Duitsers in hun koloniën niet vergeleken bij dat van bijvoorbeeld de Britten, de Fransen en de Nederlanders'

Zo heel anders was het geweld van de Duitsers in hun koloniën niet vergeleken bij dat van bijvoorbeeld de Britten, de Fransen en de Nederlanders, concludeerden historici en betoogt ook Menger [in zijn eigen studie](#). Verschillende Duitse soldaten die de Belgische koning Leopold hadden gediend en in Congo hadden gevochten -

waar ook verschrikkelijk was huisgehouden - richtten de Duitse koloniale legers op in Zuidwest- en Oost-Afrika. Deze legers waren later betrokken bij de genocide in de Duitse koloniën. Het geweld was niet iets specifiek Duits. Mede door deze inzichten wordt er inmiddels op vele verschillende, ook onconventionele manieren naar het Duitse koloniale geweld gekeken, aldus Menger.

Nationaal-socialisme

Kun je dit mondiale perspectief op de Duitse geschiedenis ook op het nationaal-socialisme toepassen? Ja, zegt Blackbourn tijdens zijn publiekslezing. Ook het nazisme was een creatie van de tijd waarin het ontstond, gebaseerd op vele ideeën en invloeden uit andere landen, legt de Amerikaan uit. Maar, zo benadrukt hij, dat je vergelijkingen maakt, betekent niet dat je het criminele Duitse regime kunt relativiseren. De afgelopen decennia is er veel onderzoek gedaan naar de misdaden uit de nazi-tijd vanuit veel verschillende perspectieven. “Hoe meer de focus van de vernietigingskampen verschuift naar andere slachtoffers, des te meer daders er blijken te zijn”, aldus Blackbourn.

‘Veel herkomstonderzoek naar roofkunst wordt gefinancierd door Duitsland. Dat was nog niet zo lang geleden ondenkbaar’

Loop je met zo’n mondiaal perspectief en vergelijkingen niet toch het gevaar de Duitse koloniale misdaden of het nazi-regime te relativiseren? Nee, zegt Jürgens na afloop van de conferentie. “Historisch onderzoek gaat over hoe processen hebben plaatsgevonden. Dat is belangrijk, voor alle betrokken landen en mensen. Dat relativiseert het geweld niet, het laat soms ook zien dat iets nog veel erger is dan werd gedacht. Bijvoorbeeld dat er veel meer daders bij de misdaden tijdens het nazi-regime betrokken waren dan alleen de Duitse SS-top.”

Waar een nieuw mondiaal perspectief op de geschiedenis, overigens niet alleen in Duitsland, recent voor grote veranderingen heeft gezorgd, is op het gebied van de roofkunst. In Duitsland kwam het debat daarover in een stroomversnelling door de [komst van het Humboldt Forum](#) in Berlijn, vertelt de Amerikaanse historicus [Glenn Penny](#) in Amsterdam. In dit herbouwde keizerlijke *Stadtschloss* werd onder meer het Etnologisch Museum gevestigd, waarin ook roofkunst te zien zou zijn. Daarover ontstond veel discussie. “We kijken nu heel anders naar koloniale kunst. Daar is nu over de hele wereld discussie over. Dat is goed.” Het heeft ook geleid tot nieuwe contacten en samenwerkingen met de landen en regio’s waar de kunst oorspronkelijk vandaan kwam. Veel [herkomstonderzoek naar roofkunst](#) wordt gefinancierd door Duitsland, vertelt Penny. “Dat was nog niet zo lang geleden ondenkbaar. Het is echt ongekend.”

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/60131/een-mondiale-blik-op-de-duitse-geschiedenis>